

Mülteci Nedir?

William Maley

Özgün Adı: What is a Refugee?

© Oxford University Press; First edition USA 2016: ISBN 978-019-06523-8-8

GAV Perspektif Yayınları*, 2022

© Göç Araştırmaları Vakfı İktisadi İşletmesi

Sertifika No.: 43715

GAV PERSPEKTİF

Hacettepe Mah. Fener
Sk. No: 5 06230

Altındağ Ankara/Türkiye

+90 (312) 473 79 11

gavperspektif.com
bilgi@gavperspektif.com
siparis@gavperspektif.com

🐦 @gavperspektif
📷 @gavperspektif

1. Baskı

Mart 2022
Ankara

GAV Perspektif Yayınları - 15

ISBN: 978-605-73877-4-5

Karton Kapak

Çeviren

Kasım Akbaş

Editör

Sümeyra Tahta

Musahhah

Tuğçe Genç

Kapak & Dizgi

Hafize Pala

Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık Ticaret İşletmesi • Sertifika No: 48058
Ostim OSB Mah. 1256 Cad. No:11 Yenimahalle/Ankara

© Kitabın tüm yayın hakları GAV Perspektif Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Mülteci Nedir?

William Maley

Çeviren: Kasım Akbaş

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER	XI
1 GİRİŞ	1
Bazı Kategoriler ve Ayrımlar	7
Tekrar Eden Bazı Hususlar	10
Bu Kitabın Hedefleri ve Yapısı	14
2 "MÜLTECİLERİ" TANIMLAMAK	17
Uluslararası Mülteci Hukuku: Kökler	18
Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi (BMMYK)	20
1951 Tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme	23
Daha Geniş Hukuki Tanımlar	28
Diğer Hukuk Dalları Kapsamında Mülteci Koruması	32
Devletlere Göre Statülerin Belirlenmesi	36
Gündelik Dilde "Mülteci" Anlayışı	43
"Mülteci"nin Felsefi Tanımları	46
3 SÜRGÜN VE İLTİCA	49
Siyasi Şiddet, Marjinalleşme ve Beşerî Tecrübe	50
On Yedinci Yüzyıldan Yirminci Yüzyılın Başlarına Kadar	
Sürgün ve İdeoloji	56
Dünya Savaşları Arasında Rus ve Alman Mülteciler	64
Savaş Sonrasında Mültecilerin Yeniden İskânı	71
Yirminci Yüzyılın Sonları ile Yirmi Birinci Yüzyılın Başlarında	
İç Çatışma ve Mülteci Hareketleri	78
4 DEVLETLER VE MÜLTECİLER	87
Vestfalya Düzeni	88
Bürokrasi ve Başarısızlıkları	95
Bireysel İnisiyatifler	104
İnsan Kaçakçılığı: Devletin Ataletinin Ürünü	111

5 KÜRESEL DÜNYADA MÜLTECİ “KRİZİNİN” TEMELLERİ	119
Devletin Yozlaşması ve Şiddetli Çatışma	120
“Terörizm” Çekincesi	131
Ulaşım, Seyahat için Gerekli Malzemeler ve İnsan Hareketliliği	139
Küreselleşme ve Etkileri	142
6 DİPLOMASİ VE MÜLTECİLER	151
Mültecilere Dair Müzakere Çatıları	152
“Yükümlülük Paylaşımı” ve Açmazları	161
“Kolay Seçenekler”in Cazibesi	169
Fail Olarak Mülteciler	176
7 MÜLTECİLER, MÜDAHALE VE “KORUMA SORUMLULUĞU”	183
Güç Kullanımı	184
İnsani Müdahale Fikri	190
Koruma Sorumluluğu	197
Bir Çözüm Olarak “Müdahale”	205
8 “ÂDEM SABAN SÜRÜP HAVVA YÜN EĞİRİRKEN...”	213
Sınır Kontrolünün Maliyeti	214
Mültecilerin Dışlanmalarının Ahlaki Maliyeti	221
“Doğuştan Elde Edilen Haklar Piyangosu” ile Yüzleşmek	228
Son Bir Söz	231
DİZİN	235

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜRLER

Bu kitabın ortaya çıkmasına sebep olan, *Hurst Publishers*'tan Michael Dwyer'ın, Avrupa'ya yönelik giderek artan mülteci hareketliliği karşısında, genel okuyucuya mülteci meselesindeki karmaşaya dair bir fikir vermek üzere, mülteciler hakkında kısa bir kitabın olması gerektiği şeklindeki önerisiydi. Michael ve ekibine, beni böyle bir çalışmaya teşvik ettikleri ve bu süreçteki yardımları için son derece minnettirim. Herhangi bir hata varsa, bu bana aittir.

The Australian National University [Avustralya Ulusal Üniversitesi]'ndeki *Asia-Pacific College of Diplomacy* [Asya-Pasifik Diplomasi Okulu]'ndaki meslektaşlarım son derece yardımcı ve destekleyici oldular; okulun direktörü Dr. Jochen Prantl'a, Dr. Pauline Kerr, Dr. Jeremy Farrall, Bayan Andrea Haese ve Bay Craig Hanks'e çeşitli düzeylerdeki yardımları ve nezaketleri için teşekkür etmek isterim. Asya-Pasifik Diplomasi Okulu, AUSTCARE ve Griffith Üniversitesi'yle birlikte, Asya'daki uzun süreli mülteci meselesi üzerine ortak bir proje olan *Australian Research Council Linkage Grant* [Avustralya Araştırma Konseyi Bağlantı Hibesi]'nden destek almak gibi bir şansa sahip olmuştur. Proje süresince, Tümgeneral Michael Smith, Dr. Susanne Schmeidl ve Profesör Howard Adelman ile olan etkileşimlerimden büyük ölçüde yararlandım. Mülteci meselelerini Diplomasi Okulu'ndaki araştırma akademisyenleriyle, özellikle Bay Niamatullah Ibrahimi ve Bayan Akiko Okudaira ile müzakere etmek de son derece yararlı oldu.

Bu kitap, mülteciler hakkındaki fikirleri veya mültecileri savunurken gerçekleştirdikleri eylemleriyle konuya dair anlayışımı

şekillendiren çok sayıda akademisyene ve aktiviste olan ve yıllar içerisinde giderek büyüyen entelektüel borcumun da bir yanısıdır. Bu vesileyle son derece saygıdeğer şu isimlere; Bayan Marion Le, Dr. Nasir Andisha, Profesör Pierre Centlivres ve Dr. Micheline Centlivres-Demont, Bayan Nancy Hatch Dupree, Bay David Manne, Profesör Pene Mathew, Dr. Susan Harris Rimmer, Bay Barry Smith, Dr. Astri Suhrke, Dr. Savitri Taylor, Dr. Fiona Terry, Bay Richard J. Towle, Profesör Anna Wierzbicka ve özellikle Dr. Liza Schuster ve Profesör Chandran Kukathas'a teşekkür etmek istiyorum. Yıllar içerisinde tecrübelerini benimle paylaşan çok sayıda mülteci arkadaş ve dostlarıma da teşekkür ederim. Kitabın onları, birçoğunun hiç kuşku yok ki, unutmayı tercih edeceği ayakta kalma tecrübelerindeki cesaretleri için daha güçlü kılmasını umuyorum.

1998-2003 yılları arasında kurul başkanlığını yaptığım *Refugee Council of Australia* [Avustralya Mülteci Konseyi] çalışanlarına, yönetim kuruluna ve halihazırda görevimi sürdürmekte olduğum İcra Kurulu'na özel bir şükran borçluyum. Başkan olarak Bay Phil Glendenning, İcra Kurulu Başkanı olarak Bay Paul Power ve Kurul Başkanı olarak Bayan Sonia Caton liderliğinde, Konsey çalışanları, büyük oranda yararlandığım üst düzey analizler üretmektedirler.

Siyasete olan ilgim ilk olarak 1939'dan 1941'e ve 1949'dan 1966'ya kadar Avustralya Başbakanı olarak görev yapan ve rahmetli babamın 1961'den 1964'e kadar Basın Sekreteri olarak hizmet verdiği Sör Robert Menzies ile tanışmamla başlamıştır. Sör Robert 1968'de bana, 1917'de *The Rule of During the War* [Savaş Döneminde Hukukun Üstünlüğü] başlığıyla yayımlanmasından elli yıl sonra *Central Power in the Australian Commonwealth* [Avustralya Milletler Topluluğunda Merkezi Güç] başlığıyla yeniden yayımlanan kitabının bir kopyasını vermişti. Sör Robert'ın hukukun üstünlüğüne olan düşkünlüğü, mülteci politikasına ilişkin, yaygın olarak bilinmeyen ancak hatırlamaya değer görüşlerini etkilemiştir. 1949'da yaptığı bir konuşmada, "mantıklı bir yönetimin" mülteci politikasını "ne katı ne de mutlak ama akıllıca, yani münferit vaka-

lar üzerine düşünerek, merhametsiz yönetimlerin bugüne kadar bir hukuk geliştirmek şöyle dursun aksine var olan hukuku bozdukları ve bu kötü şöhretli haşin yönetimlerin günün birinde kendisini ortadan kaldıracak bir hukuk düşmanlığına yol açtıkları şeklindeki temel ilkeyi daima akılda tutmak suretiyle” uygulaması gerektiğini dile getirmiştir. Elinizdeki çalışmada sergilediğim yaklaşım, bu fikirlerden bir hayli etkilenmiştir.

Mültecilere olan ilgim kırk yıl önce, o zamanlar Avustralya’nın Yugoslavya Büyükelçiliği’nde diplomat olan William Alexander Higgie’nin Belgrad’daki evinde kalırken ortaya çıkmıştır. Sıcakkanlı, cömert ve son derece iyi kalpli biri olan Bill Higgie, Avustralya Göçmenlik Dairesi’nde uzun süre görev yapmıştı; 1949’dan 1989’a kadar süren kariyeri boyunca Lahey, Viyana, Paris ve Roma’da da görev almış ve Cenevre’deki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği ile yakın bir şekilde çalışmıştı. Hayatının büyük bir kısmını mültecilere destek olmanın yollarını bulmaya adanmıştı ve mülteci sorunu için hayati önem taşıyan insani boyutu asla gözden kaçırmamıştı. Ağustos 2015’teki nihai hastalığının başlangıcına kadar mültecilerle yakından ilgilenmeye devam etti. Bill, her zaman harika bir mizah anlayışıyla aktarılan sonsuz bir bilgelik ve müthiş bir eleştiri kaynağıydı. Bu kitabı onun anısına ithaf edebilmek bir onur ve ayrıcalıktır.

William Maley

Canberra, Ağustos 2016

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Ofisi, Ocak 2016'nın başı itibarıyla, 2015 yılında 1.008.616 mülteci ve göçmenin Avrupa'ya deniz yoluyla geçmeye çalıştığını ve 3771 kişinin de ölü veya kayıp olduğunu tahmin etmektedir. Geçmeyi başaranların %49'u Suriye'den, %21'i Afganistan'dan ve %9'u Irak'tan gelmiştir. Yaklaşık %58'i erkek, %17'si kadın ve %25'i çocuktur. Avrupa Birliği ülkeleri toplam 506 milyon nüfusa sahipken, ilk gelenlerin yükü orantısız bir şekilde sadece iki ülkeye, sırasıyla 851.319 ve 153.600 kişiyi alan Yunanistan ve İtalya'ya düşmüştür.¹ Mülteciler diğer Avrupa ülkelerine geçmeye çalıştıkça, yetkili makamların ve siyasi liderlerin üst düzey toplantıları, sınır kontrolünün artırılması ve mültecilerin zaten yetersiz olan varlıklarına el konulması yönünde siyasi yelpazenin sağından gelen keskin talepler² ve mültecilerin aslında mülteci olmadıkları³ veya dinî ekstremizm adına cephe gerisinde Batı'ya zarar verecek potansiyel hainler⁴ şeklindeki tasvirlerle, hissedilir bir kriz havası ortaya çıkmaya başladı. Aşırı sağdan gelen şikâyetler, 2015 yılbaşı gecesi Köln tren istasyonu yakınlarında kadınlara yönelik gasp ve saldırıların ardından daha

¹ Bkz. <http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php> (Erişim Tarihi: 6 Ocak 2016).

² Dan Bilefsky, "Denmark Moves to Make Refugees Hand Over Valuables", The New York Times, 14 Ocak 2016.

³ Örneğin bkz. Melanie Phillips, "Osborne is hoodwinking us on immigration", The Times, 4 Aralık 2015.

⁴ Shehab Khan, "Refugees coming to Europe an 'organised invasion', says Czech President Milos Zeman", The Independent, 28 Aralık 2015.

da yoğunlaştı. Suçlu olduğu iddia edilenlerin neredeyse hiçbirinin 2015 mülteci akının ana kaynakları olan başlıca ülkelerden; Suriye, Afganistan veya Irak'tan gelmedikleri daha sonra anlaşıldı.⁵ Bu kakofoninin ortasında, mültecilerin insanlığı kolayca gözden kaçırmıştı; yine de birçok ülkede sıradan insanlar, mültecilerin içinde bulundukları duruma sağduyuyla ve merhametle yaklaştı. Mültecinin aslında tam olarak ne olduğu sorusu, çoğu tartışmanın arka planında tedirgin edici bir şekilde yer alıyordu.

“Larissa Fedorovna bir gün evinden ayrıldı ve bir daha geri dönmedi. Anlaşılan o günlerde sıkça olduğu gibi sokakta tutuklanmış, bir yerlerde ölüp kalmış veya ortadan yok olmuş, kuzeydeki sayısız genel veya kadın toplama kamplarından birinin sonradan kaybolmuş bir listesinde isimsiz bir numara olarak unutulmuştu.”⁶

Doktor Jivago'nun sonlarında Boris Pasternak böyle diyordu. İsimsiz sayı fikri, mezalim kurbanlarının çoğunun, dünyanın geri kalanı tarafından fark edilmediğine dair çarpıcı bir hatırlatmadır. Avrupa'da 2015'ten beri tanık olduğumuz ciddi düzeydeki mülteci akışıyla karşılaşıldığında, mültecilerin bireyselliklerini, hayatlarını belirleyen ıstırap, ayrılık ve yerinden edilme tecrübelerini gözden kaçırmak çok kolaydır. Bu nedenle, bu kitapta kendi yolculuğumuza, kimilerinin merhametle esirgendiği tehditler nedeniyle iltica arayışında olan insanların gerek antik gerekse modern zamanlardaki hikâyeleriyle başlamakta fayda var. Bu tür hikâyeler aracılığıyla mültecinin ne olduğunu ana hatlarıyla belirlemeye başlayabiliriz.

Hristiyanlar için, Mısır'dan Çıkış kitabında anlatılan Musa'nın hikâyesi, özünde bir zulümden kaçış hikâyesidir:

“Musa kavmine, ‘Mısır’dan, esirlik evinden çıktığınız

⁵ Blz. Florian Flade, Marcel Paul ve Kristian Frigelj, “1054 Strafanzeigen nach Übergriffen von Köln”, *Die Welt*, 10 Şubat 2016.

⁶ Boris Pasternak, *Doktor Zhivago* (Moskova: Sovetskaia Rossiia, 1989) ss. 585-558.

bu günü hatırlayın' dedi, 'çünkü RAB sizi bu yerden kendi elleriyle çıkardı.'"7

İsa'nın hikâyesi de aynı derecede öğreticidir. Aziz Matta'ya Göre İncil'deki Yeni Ahit, şunu kaydeder:

"Rabbin meleği Yusuf'a bir rüyada görünerek şöyle dedi: Kalk ve küçük çocuğu ve annesini alıp Mısır'a kaç ve ben sana bir şey diyene kadar orada kal; Çünkü Hiroses küçük çocuğu yok etmek için arayacak. [Yusuf] Ayağa kalkarak, geceleyin küçük çocuğu ve annesini aldı ve Mısır'a gitti ve Hiroses'in ölümüne kadar orada kaldı."8

Müslümanlar için de benzer bir hikâye Hz. Muhammed'in hayatında bulunabilir. Peygamber, M.S. 622'de, iktidar sahiplerinin Müslümanlara ettikleri zulümden kaçmak için, Arapça *hicret*⁹ kelimesiyle ifade edildiği üzere, Mekke'den Medine'ye gitti.¹⁰ Bu olayların her birinde, hüküm sürmekte olan iktidarlar, kaçışın ras-yonel bir tepki olduğu baskı tehdidi yaratmışlardır.

Zürih'teki bir mezarlıkta, mezar taşında "*Ein Stern Fällt* [Bir Yıldız Kaydı]" yazan bir mezar bulunmaktadır. Mezar, yirminci yüzyılın en iyi ama aynı zamanda en trajik şarkıcılarından biri olan lirik tenor Joseph Schmidt'e aittir. Mezar taşındaki yazı 1934 tarihli "*A Star Falls from Heaven* [Cennetten bir Yıldız Kayıyor]" adlı şarkısının nakarat kısmından gelmektedir. Schmidt bir cüce ve Yahudi idi. Nazizmin yükselişiyle birlikte Avrupa'nın büyük kısmı onun için tehlikeli hâle gelmişti. 1942 Ekimi'nde İsviçre'deki

⁷ Exodus, 13: 3.

⁸ Matthew, 2: 13-15.

⁹ Bkz. Muhammad Khalid Masud, "The obligation to migrate: the doctrine of hijra in Islamic law", içinde Dale F. Eickelman ve James Piscatori (ed.), *Muslim Travellers: Pilgrimage, Migration, and the Religious Imagination* (Londra: Routledge, 1990) ss. 29-49.

¹⁰ Bkz. Arafat Madi Shoukri, *Refugee Status in Islam: Concepts of Protection in Islamic Tradition and International Law* (Londra: I.B. Tauris, 2011) ss. 34-38.

bir mülteci kampında yasadışı göçmen olarak alıkonulmasını¹¹ takiben bir ay içinde henüz otuz sekiz yaşındayken geçirdiği kalp krizi nedeniyle hayatını kaybetti. Karanlık bastırıldığında büyük bir sanatçı olmak bile güvenlik sağlamayabilir. Bunu tecrübe eden bir başka isim Kurt Gerron'du. Gerron, Bertolt Brecht ile Kurt Weill'in *The Threepenny Opera* [Üç Kuruşluk Opera] adlı eserlerinin 1928 Berlin prömerinde "*The Ballad of Mack the Knife* [Sustalı Mack'in Türküsü]" şarkısını seslendiren bir gösteri insanıydı. Gerron, Birinci Dünya Savaşı esnasında Alman askeri olarak orduda üstün başarılar kaydetmişti ve bunun kendisine bir koruma sağlayacağını düşünüyordu. Öyle olmadı. Theresienstadt'taki "šov kampı"nda alıkonuldu ve 1944'ün sonlarında gaz odalarında katledileceği Auschwitz'e gönderildi.¹² Onun bir mezar taşı bile olmayacaktı.

Kimileri için köklerin kaybı dayanılmaz olabilir. Avusturyalı yazar Stefan Zweig böyle biriydi; Şubat 1942'de Brezilya'da aşırı dozda uyku hapi alarak kendi yaşamına son verdi.¹³ Zweig, peşinde Gestapo olduğu için kaçan veya sefaletle karşı karşıya kalan biri değildi; eserleri yayımlanmaya devam ediyordu ve aslında otobiyografisini ölümünden bir gün önce tamamlamıştı. Ne var ki, yaşamı boyunca pasifist kalmış biri olarak, savaşın Avrupa kültürüne yönelik tehditleri karşısında ezildi ve aynı zamanda Yahudi kökenliydi. Ayrıca kendisiyle birlikte hayata veda eden karısı, amansız bir şekilde hastaydı. Belli bir noktada, hayatın onun için katlanamayacak bir yük haline gelmiş olması şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, Zweig'in hissettiği türden bir umutsuzluk, hiç kuşku yok ki, bu dönemdeki sürgün tecrübelerine dair genel bir eğilimdi. 1929 Nobel Edebiyat Ödülü sahibi büyük Alman romancı Thomas Mann, baş düşman Nazilere bir zafer bahsettiğini düşündüğü için

¹¹ Savaş zamanında İsviçre'deki mülteciler için hayatın acımasızlığı üzerine, bkz. Marc Vuilleumier, *Immigrés et réfugiés en Suisse: Aperçu historique* (Zürich: Pro Helvetia, 1992) ss. 82-83.

¹² Bkz. Peter Jelavich, *Berlin Cabaret* (Cambridge: Harvard University Press, 1993) ss. 275, 280-282.

¹³ Anka Muhlstein, "His Exile Was Intolerable", *The New York Review of Books*, cilt 61, no. 8, 8 Mayıs 2014.

Zweig'in intihar tercihini eleştirmişti.¹⁴ 1933'den itibaren Almanya dışında sürgünde olan ve Kaliforniya'daki *Pacific Palisades*'te yaşayan Mann, ailesinin büyük bir kısmı gibi Nazizmin karşısında istikrarlı ve kararlı bir şekilde yer almıştı. Öylesine büyük bir itibarı vardı ki, Hitler'in ve savaşın yükselişi bile eserlerinin hacmi veya niteliğine dair pek az etki yarattı.¹⁵ Bununla birlikte, sürgün, Mann ailesine büyük zararlar verdi: Sürgünün yükleriyle boğuşan erkek kardeşi Heinrich Mann'ın karısı Aralık 1944'te kendi canına kıydı. Keza, Thomas Mann'ın hararetle bir şekilde Nazi karşıtı, ama hayli tedirgin olan oğlu Klaus Mann da Mayıs 1949'da aynısını yaptı.¹⁶ Sürgünün etkileri sinsi ve uzun süreli olabilir.

Bu anlamda, yirmi birinci yüzyıl bariz bir ilerleme getirmemiştir. Melbourne'de şehir merkezinde, uluslararası bir şirkette enformasyon teknolojileri uzmanı olarak çalışan Ali Mullaie adlı bir Avustralyalı yaşamaktadır. 1983'te Afganistan'ın Gazne eyaletindeki Jaghori bölgesinde doğmuştur ve ataları Hazara etnik grubuna mensuptur. Diğer Afganların aksine, Hazaralar, ayırt edici şekilde Doğu Asyalı bir görünüme sahiptirler ve büyük oranda Sünni değil Şii Müslümanlardır. 1994'ten itibaren Taliban'ın güç kazanması, Hazaralar için tam bir felaket anlamına gelmiştir. 8-11 Ağustos 1998 tarihleri arasında, yalnızca üç gün içerisinde binlerce Hazara, bir gazetecinin "âdeta soykırımı andırır bir vahşet" olarak ifade ettiği üzere, kuzeydeki Mezarışerif'te bulunan bir pogromda katledilmişlerdir.¹⁷ Taliban'ın bölgedeki kontrolü yayıldıkça Hazara topluluğu içerisinde panik oluşmuş ve pek çok Hazara kaçış arayışına girmiştir. Ailesine yönelik tehditlerin ardından,

¹⁴ Richard ve Clara Winston (ed), *The Letters of Thomas Mann* (Harmondsworth: Penguin, 1975) s. 311. Mann'ın küçük kız kardeşi 1910'da intihar etmişti, bu tecrübe onun Zweig'in ölümüne yaklaşımını da belirlemiş olabilir: bkz. Manfred Flügge, *Das Jahrhundert der Manns* (Berlin: Aufbau, 2015) ss. 50-56.

¹⁵ Bkz. Donald Prater, *Thomas Mann: A Life* (Oxford: Oxford University Press, 1995).

¹⁶ Bkz. Frederic Spotts, *Cursed Legacy: The Tragic Life of Klaus Mann* (New Haven: Yale University Press, 2016). Ancak Spotts, intihardan ziyade kaza sonucu aşırı dozda ölümden yana olduğunu savunuyor.

¹⁷ Ahmed Rashid, *Taliban: Militant Islam, Oil and Fundamentalism in Central Asia* (New Haven: Yale University Press, 2000) s. 73.

Ali Mullaie de bu arayışa katılanlardan biridir. Bir insan kaçakçısı aracılığıyla Endonezya'dan Avustralya'ya giden bir balıkçı teknesine binmiştir. Kapasitesinin üzerinde dolu olan tekne 8 Kasım 2001'de batmış, Ali iki saat boyunca bir tahta parçasına tutunarak hayatta kalmıştır.¹⁸ Avustralya Kraliyet Donanması tarafından kurtarılmış ancak daha sonra yoksul bir Pasifik adası olan Nauru'daki kampa gönderilmiş ve 8 Haziran 2005'te Avustralya'ya mülteci olarak kabul edilmeden önce yıllarca ne olacağı belirsiz bir hâlde, arafta kalmıştır.¹⁹ Kendini iyi ifade edebilen ve son derece güler yüzlü olan Ali Mullaie, yeni hayatına uyum sağlamışsa da özellikle ailesinin geri kalanı hakkında bilgisi olmadığı için çeşitli zorluklara da katlanmak zorunda kalmıştır. 2011 yılında artık bir Avustralyalı olarak ailesini bulma umuduyla Afganistan'a dönmüş ancak Jaghori'ye ulaşamamıştır. Kendini Taliban ile hükümet güçleri arasındaki bir çatışmanın ortasında bulmuş ve ailesine vermek üzere biriktirdiği parası elinden alınmıştır.²⁰

Genç erkekler, çatışma ortamlarında genellikle daha büyük risk altındadır ancak sürgünde kadınlar ve çocukların durumu da hayli görünür olur. 2014 Nobel Barış Ödülü 17 yaşındaki Pakistanlı Malala Yousafzai'ye verildi; Malala bu ödülün bugüne kadarki en genç sahibidir.²¹ Malala, kadınların eğitim görmelerinin coşkulu bir savunucusu olarak, 2009 yılında *New York Times*'in etkileyici belgeseli *Class Dismissed*'in ana figürü olmuştu. Belgeselde, Taliban'ın, memleketi Swat Vadisine geldiğinde yaşadığı baskıyı ayrıntılarıyla anlatmaktadır. 9 Ekim 2012'de Taliban tarafından vurulduğunda bu, küresel çapta bir öfke yarattı. Birleşik Krallık'a gönderildi; burada fevkalade bir toparlanma gösterdi ve hak savunuculuğuna devam etti. Ne var ki, Taliban'ın tehditleri devam

¹⁸ Bkz. Michel Lawrence, *All of Us: Multiculturalism—Australian style* (Melbourne: Scribe Publications, 2008) s. 66.

¹⁹ Bkz. Michael Gordon, *Freeing Ali: The Human Face of the Pacific Solution* (Sydney: University of New South Wales Press, 2005).

²⁰ Michael Gordon, "A refugee reconnects", *The Saturday Age*, 2 Temmuz 2011.

²¹ Bkz. Malala Yousafzai ve Christina Lamb, *I Am Malala: The Girl Who Stood Up for Education and was Shot by the Taliban* (Londra: Weidenfeld & Nicolson, 2014).

etmekteydi. Malala ve ailesi Pakistan'a dönemedi.

Kitap boyunca çıkacağımız serüven için sahneyi hazırlayacak son hikâye kısa ve acı verici. Eylül 2015'in başlarında çekilen tek bir fotoğraf karesi, zamanımızın ikonik görüntülerinden biri haline geldi. Fotoğrafın kökleri, çağdaş Suriye denilen girdaba uzanıyor. Suriyeli Kürt kökenli Alan Kurdi, ailesiyle birlikte Türkiye'den Yunanistan'a geçmeye çalışırken şişme botlarının alabora olması nedeniyle boğulduğunda sadece üç yaşındaydı. Aynı olayda annesi ve erkek kardeşi de hayatlarını kaybettiler. Küçük bedeninin kumlu sahilde yüzüstü yatarken çekilmiş fotoğrafı tehlikeden kaçmak isteyen insanların karşı karşıya oldukları tehditlerin korkunç bir hatırlatıcısı olarak tüm dünyada gündem oldu.²² Raporlar, Kurdi ailesinin akrabalarının Kanada'ya yeniden yerleştirilme mücadelesinin hiçbir destek görmediğini ortaya koyduğunda, Batı'nın mülteci krizine verdiği karşılığın yeterliliğine ilişkin de net bir şekilde ışıktutulmuş oldu.²³ Kanada'da 19 Ekim 2015 seçimlerinde Göçmenlik Bakanı Chris Alexander koltuğunu kaybetti.

Bazı Kategoriler ve Ayrımlar

Burada sunulan farklı hikâyelerden, mültecilik tecrübesiyle ilişkilendirilebilecek birtakım karmaşıklıklar belirmeye başlıyor. İnsanları mülteci olma iten koşullar birbirinden son derece farklıdır. Bazı mülteci hareketleri, bilim insanı E.F. Kunz'un "büyük siyasi değişiklikler veya askerî harekâtlar" dediği şeyin bir sonucudur.²⁴ Bu koşullarda harekete geçenlere Kunz, "akut" mülteciler demektedir ve çağdaş dünyadaki mültecilerin ezici bir çoğunluğu bu kategori altında yer almaktadır; zira yalnızca büyük çaplı olaylar büyük çaplı nüfus hareketleri yaratabilir. Bazen söz konusu

²² Bkz. Justin Wm. Moyer, "Aylan's story: 'How desperation left a 3-year-old boy washed up on a Turkish beach'", The Washington Post, 3 Eylül 2015.

²³ Bkz. Joe Friesen, "Prime Minister's Office ordered halt to refugee processing", The Globe and Mail, 8 Ekim 2015.

²⁴ E. F. Kunz, "The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement", International Migration Review, cilt 7, no. 2, Yaz 1973, ss. 125-146 arasında ss. 131-132.

büyük siyasi değişiklikler, mültecilerin menşe ülkesinde meydana gelmektedir; ancak bazen bir yerde sığınma talebinde bulunanlar, oradaki koşulların kötüleşmesi nedeniyle başka bir ülkede koruma aramak zorunda kalabiliyorlar. Weimar Almanya'sına kaçan Rus Yahudilerinin hemen 1933'te Nazilerin iktidarı ele geçirmesini tecrübe etmek durumunda kalmaları tam da bu duruma örnektir.²⁵ Ali Mullaie ve Alan Kurdi, akut mültecilerin durumları için temsil edici birer örnek oluşturmaktadır ancak onların tecrübeleri de kaydedilmesi gereken bir başka ayrımı vurgulamaktadır. Mülteci grupların içerisinde bazıları, Ali Mullaie örneğinde olduğu üzere, nasıl ilerleyeceklerine karar veren aktif özneler olacak kadar büyüktür; ancak hepsi değil. Alan Kurdi, korunma arayışında olan daha büyük bir grubun bir parçasıydı ve diğer pek çok çocuk mülteci gibi bu korumanın nasıl aranacağına karar verme sürecine katılmış değildi.

Akut mültecilik, muhtemelen kelimenin bilinen algılarına en yakın olan kullanımdır. Bununla birlikte Kunz, “askeri veya siyasi durumdaki bozulmanın memleketinden düzenli bir şekilde ayrılmasını engellemeden önce ülkenin terk edilmesi” anlamındaki öngörülü mültecilik fenomenini tartışırken, kelimenin aynı derecede önemli bir başka kullanımına dikkat çeker.²⁶ Mülteciler yalnızca, zulüm gören insanlar değildir; neyin gelmekte olduğunu görüp, çok geç olmadan ülkeden ayrılmak isteyen insanlar da olabilirler. Yusuf, İsa ile Meryem'i Mısır'a götürdüğünde, tam bir öngörülü mülteci gibi hareket etmişti. En kötüsünü tahmin *etmemenin* sonuçları, Gerron vakasında dokunaklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Hitler iktidara geldikten sonra, Gerron Almanya'dan ayrılmış ama Avrupa'da kalmıştır. Nihayetinde Almanya'nın 1940'ta *Benelux* ülkelerini işgaline yakalanmıştır. Çeşitli göçmen dostları

²⁵ Blz. Eugene Kamenka, “On Being a Refugee”, içinde Amin Saikal (ed.), *Refugees in the Modern World* (Canberra: Canberra Studies in World Affairs no. 25, Department of International Relations, Research School of Pacific Studies, The Australian National University, 1989) ss. 11-15.

²⁶ Kunz, “The Refugee in Flight”.

Gerron'u Amerika'ya getirmeye çabalamışlarsa da, her şey için çok geç olana kadar Gerron, durumun aciliyetini kavramak konusunda yetersiz kalmıştır. Ve bir bakıma bu anlaşılabilir. Çevredeki siyasi akıma, herkes bir anda tam olarak uyum sağlamaz ve en kötü rejimler bile zulmün zirvesine ancak zaman içerisinde ulaşır.

Mültecileri kaçan insanlar olarak düşünmek cezbedicidir ancak bazı durumlarda bu görüntü, *sur place* [yerinde] mültecilik olgusunun gösterdiği üzere, yanıltıcı olabilir. Thomas Mann, bu duruma bariz bir örnek oluşturmaktadır. Hitler'in 1933'te Şansölye olarak atanmasının ardından Almanya dışına yaptığı bir seyahatte, iki çocuğundan geri dönmeyen akıllıca olmayacağına dair bir uyarı almış ve İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar anavatanına tekrar ayak basmayı başaramamıştır. Mann, kendisini ve ailesini kurtarmak üzere başka bir yerde yeniden hayat kurmak için iyi bir konumdaydı ve gerçekten de bunu başardı; ama durumu iyi olduğu için *daha az* mülteci değildi. *Sur place* mültecilerin sayısı, akut ve hatta öngörülü mültecilerden çok daha az olma eğilimindedir, ancak çoğu zaman tecrübeleri, mültecilik tecrübesinin içerdiği yerinden edilmeyi sembolize edecek kadar önemli figürlerdir.

Naziler, Almanya'dan kaçan mültecilere atıfta bulunmak üzere, hele bu kişiler Yahudi iseler, genel olarak *Wirtschaftsemigranten* ("ekonomik göçmenler") ifadesini kullandılar.²⁷ İfadenin Nazi kökleri, terimi yirmi birinci yüzyılda mülteciler için çekinmeden kullananlar için bir uyarı görevi görmelidir. Çoğu insan daha iyi bir yaşam ister; bu onların mülteci olamayacakları anlamına gelmez. Mülteciler, yardım için ellerini uzatmış "yorgun, yoksul, birbirine sokulmuş kitleler" de değildir. Aksine, birçoğu becerikli ve enerjiktir, küçümsenmelerini gerektiren bir şey söz konusu değildir. Esasen, insanların hayat birikimlerinden ayrılmaya razı olmaları, kaçanların aslında karşı karşıya kaldıkları tehdidin ne kadar ciddi olduğunu belirlemeye hizmet edebilir. Winston Churchill, 1944'te

²⁷ Gil Loescher, *Beyond Charity: International Cooperation and the Global Refugee Crisis* (New York: Oxford University Press, 1993) s. 17.

Dışişleri Bakanı Anthony Eden'e bir dakika içerisinde hazırlayıp gönderdiği "Yahudilerin Yunanistan'dan Kaçışı" başlıklı bir metinde bunu kıvrak zekâsıyla yakalamıştı: "Zengin Yahudilerin Hunlar tarafından öldürülmekten kurtulmak için büyük meblağlar ödemek zorunda kalacakları muhtemeldir... Zengin Yahudiler de olsalar, Yahudilerin kaçmasına engel olursak, büyük sorumluluk almalıyız. Zenginlerin hepsinin nerede olurlarsa olsunlar, öldürülmesinin modern bir görüş olduğunu biliyorum, ancak şu anda bu tutumu benimsememiz üzücü. Ne de olsa, kurtuluşları için o kadar yüksek bir bedel ödediler ki, gelecekte sadece fakir Yahudiler olacaklar ve bu nedenle sıradan insan haklarına sahip olacaklar."²⁸

Yirmi birinci yüzyıl kullanımında "sığınmacı" terimine neredeyse "mülteci" kadar sık rastlanmaktadır. Bunlar karşılıklı olarak birbirini dışlamaz. Sığınmacı, mülteci olarak *tanınmak* isteyen kişidir. Bir kişi *hem* mülteci (kaçışını veya sürgününü çevreleyen koşullar temelinde) *hem de* sığınmacı olabilir (vatandaş olmadığı bir ülkede yetkililerin korunmasını talep eder). Mültecilik tecrübesinin paradokslarından biri, bir kişinin devlet tarafından bu şekilde kabul edilmeden de mülteci olabilmesi, ne var ki, ilk etapta mülteci olgusunun ortaya çıkmasında devletler *sisteminin* merkezi bir rol oynamış olmasıdır.

Tekrar Eden Bazı Hususlar

Kitap boyunca bazı temalar tekrarlanmaktadır; okuyucu için bunlardan bazılarının başta tanımlanması yararlı olabilir. Her şeyden evvel, önceki bölümün gösterdiği üzere, sürgün ve iltica fikirleri karmaşıktır ve mültecinin ne olduğuna dair basit imgeler bir kenara bırakılmalıdır. Çoğu zaman, "gerçek" veya "esas" mültecilerden bahsedenlerin, mültecinin ne olduğu konusunda hayli zayıf anlayışa sahip oldukları ve bunun yerine, bir mültecinin nasıl olması gerektiğine dair kendi fikirlerini ikame ettikleri

²⁸ Winston S. Churchill, *The Second World War* (Londra: Chartwell Edition, Educational Book Company, 1954) Cilt VI, s. 519.

görülmektedir. “Bizim gibi” görünen mültecileri kayırma eğilimi yaygın ve tehlikelidir ve şu anda bazı Batılı ülkelerde, aşırılık yanlısı grupların sapkın olarak gördükleri Müslümanları şiddetle hedef aldıklarına dair ikna edici delillerin varlığına rağmen, Suriye’den gelen Hristiyanların yeniden yerleşim konusunda, Müslümanlara göre önceliklendirilmeleri gerektiği önerisinde temsil olunmaktadır.²⁹ Nihayetinde birinin mülteci olup olmadığı, ancak bireysel koşulları tarafından doğru bir şekilde belirlenebilir. Bazı durumlarda (örneğin bariz bir şekilde Yahudi aleyhtarı bir rejimden kaçan Yahudiler), birinin mülteci olduğu sonucuna varmak daha kolay olacaktır, ancak diğer durumlarda bireyin öznel korkularının ve kişisel koşullarının dikkatli bir şekilde araştırılması gerekecektir.

Ayrıca bent kapaklarının açılma korkusunu destekleyen, insanların çoğunun bir Batı ülkesine gitmek istediği varsayımına da ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Kurt Geron’un tecrübesinin gösterdiği üzere, bilindik olana bağlılık, kaçıışı engelleme eğilimindedir. Akut mülteci hareketleri yaratan en acil durumlarda bile, risk altındakilerin çoğu ya hareket etmeme eğilimindedir veya en fazla kendi ülkeleri içinde yer değiştirmeyi tercih etmektedir. Bir ülkeyi başka bir ülke için terk etmek, alınması zor, travmatik bir karardır. Aileden ve diğer sevdiklerinden ayrılmayı, yeni bir toplumda yer alabilmek için tamamen yeni bir dil öğrenme mecburiyetini ve kişinin önceki başarıları ve nitelikleri sığınma ülkesinde tanınmazsa, sosyal statü kaybını içerebilir. Kişi yeni kökler edinme fırsatının olmadığı, ancak aynı şekilde eve dönme umudunun da kalmadığı koşullar altındaysa, depresyonun getireceği yük dayanılmaz olabilir. Afganistan 1970’lerin sonlarından bu yana dünya çapında en büyük mülteci kaynaklarından biri olmuştur, ancak Asya Vakfı tarafından Afganistan’da 2015 yılında yapılan bir anket, katılımcıların yüzde 57,9’unun fırsat verilse bile Afganistan’ı terk etmeyeceğini ve başka

²⁹ Tom McCarthy ve Patrick Wintour, “Obama savages Republican calls to give priority to Christians from Syria”, *The Guardian*, 16 Kasım 2015; David M. Herszenhorn ve Michael D. Shear, “Republicans Want to Suspend Program Accepting Syrian Refugees”, *The New York Times*, 18 Kasım 2015.

bir yerde yaşamayacağını ortaya koymaktadır.³⁰

Bir başka husus, gerçek dünyadaki gerçek insanların neredeyse her zaman nasıl davranacakları konusunda bir dizi motivasyona sahip olmalarıdır, bu da mülteci olarak tanınmak istiyorlarsa nasıl görülmeleri gerektiği konusunda aceleci sonuçlar çıkarmayı tehlikeli hâle getirir. Böyle bir kişiye sorulabilecek en az bilgilendirici sorulardan biri, daha iyi bir yaşam isteyip istemediğidir. Dinî münzeviler dışında, çoğu insan muhtemelen evet cevabını verecektir. Ancak böyle bir cevabın birçok farklı temeli olabilir. Bazı insanlar baskı ve tacizden uzak olmayı daha iyi bir yaşam olarak görebilir. Bazılarının daha iyi bir yaşam beklentisi daha müreffeh olmaktır (Şarkıcı Sophie Tucker'ın dediği gibi, “Zengin de oldum, fakir de... Zengin olmak daha iyi”). Ancak birçokları için daha müreffeh *ve* zulümden arınmış bir yaşam, *her ikisi* birlikte arzu edilen nihai sonuçtur ve çoğu zaman daha müreffeh bir yaşam arayanlar, açgözlülükle değil, çocuklarının yaygın korku ve baskı ortamında olduğundan daha güvenli veya daha anlamlı bir yaşam sürmeleri umuduyla hareket etmektedirler. Başka bir deyişle, insanların genel olarak daha iyi bir yaşam istediği kabul edilmeli ve böyle bir umudu dile getiren mülteciler bu temelde reddedilmemelidir.

Bireylerin olduğu gibi devletlerin motivasyonları da karmaşıktır. Hükümetler, ister totaliter ister otokratik veya demokratik olsun, genel olarak, hırsları olan siyasetçilerden oluşur. Kimileri güçlü bir kamu görevi duygusuna sahipken kimileri daha çok güç arzusuyla güdülenmiş olabilirler. Demokratik ülkelerde, savunmasız mülteciler, güç arzusuyla motive olanların saygı duyulması gerekenler listesinde, fanatik görüşlere sahip ve her an yön değiştirmeye hazır seçmenlere göre daha az öne çıkabilirler. Kinik liderler, kinizmelerini nadiren itiraf ederler, bu daha ziyade çeşitli kanıtlarla ortaya çıkar. 2001 yılında, aşırı sağcı “*One Nation* [Tek Millet]” partisinin yarattığı tehditle karşı karşıya kalan Avustralya Başba-

³⁰ A Survey of the Afghan People: Afghanistan in 2015 (Kabul: The Asia Foundation, 2015) s. 90, soru D-16.

kanı John Howard, Hint Okyanusu'nda batan tekneden sığınmacıları kurtaran Norveç gemisi *MV Tampa*'nın Avustralya karasularına girmesine izin verilmeyeceğine karar verdi. Howard'ın biyografisini kaleme alanlar, yaptığı açıklamayı şu şekilde aktarmaktadırlar:³¹

“27 Ağustos Pazartesi günü John Howard için dönüm noktasıydı. Soruşturma kapsamında beyanda bulunmak üzere Temsilciler Meclisi'ne doğru yürürken Spor ve Turizm Bakanı Jackie Kelly kendisine yaklaştı. Kelly'nin seçim bölgesi Lindsay, Sidney'in uzak batı şeridinde yer alıyordu. Burası 'Howard savaşçıları' olarak anılan bölgeydi ve Kelly, teknedeki insanlar meselesinin *Tek Millet*'e desteği yeniden alevlendirmesinden endişeliydi. Kelly, Howard'ın gözdesiydi, aralarında bir baba kız ilişkisi olmasının rahatlığıyla konuşuyordu. Howard'a '*Tek Millet* bizi eziyor' dedi. 'İki bölgeyi onlara kaptırdım ve bunlardan biri en iyi başış topladığım bölgeydi. Bir şeyler yapmalıyız yoksa gidiciyim'. Howard konuşma notlarını ona doğru salladı. 'Merak etme Jackie' diye yanıtladı, 'Bu tamamen değişmek üzere'.”

Burada ciddi bir mesaj bulunuyor: Büyük bir tehlike içerisinde olanlar, hükümetlerin kendilerini kurtarmak için ivedilikle ellerinden geleni yapacaklarını varsaymamalıdır.

Bu kitaptan geçen son bir husus da mültecilerin devletler sistemine yönelik bir tehdit değil, sistemin *ürünleri* olduklarıdır.³² Bilim

³¹ Wayne Errington ve Peter Van Onselen, John Winston Howard: The Biography (Melbourne: Melbourne University Press, 2007) ss. 300-301. Başbakan Howard, şaşırtıcı olmayan bir şekilde, politikalarını iç politikadan ziyade egemenlik ve insancılık fikirlerine atıfta bulunarak haklı çıkarmaya çalıştı. Bkz. William Maley, "Asylum-seekers in Australia's international relations", Australian Journal of International Affairs, cilt 57, no. 1, 2003, ss. 187-202; Danielle Every, "A Reasonable, Practical and Moderate Humanitarianism: The Co-option of Humanitarianism in the Australian Asylum-Seeker Debates", Journal of Refugee Studies, cilt 21, no. 2, Haziran 2008, ss. 210-229.

³² Bkz. Liza Schuster, The Use and Abuse of Political Asylum in Britain and Germany (Londra: Frank Cass, 2003) s. 5.